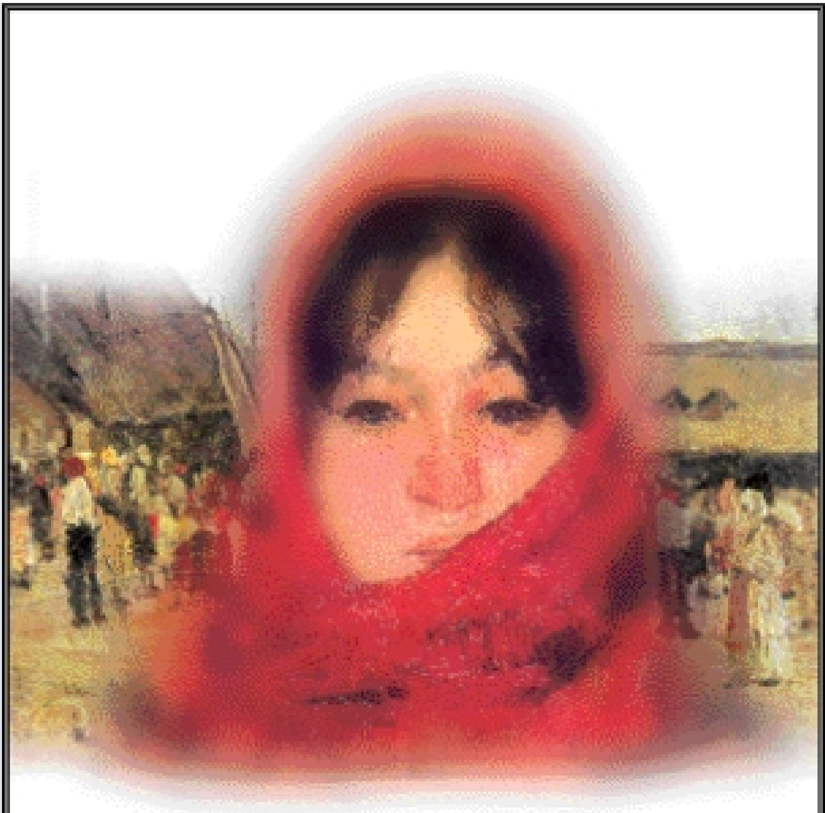
biblioteca școlarului

ION BUDAI-DELEANU

ȚIGANIADA

Litera Internațional

biblioteca școlarului

Ion

BUDAI-DELEANU

ŢIGANIADA

Litera
INTERNAŢIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

Adevăratul poet al latiniştilor fu Ioan Budai-Deleanu. [...]

Budai-Deleanu este un om cu desăvârşire occidental, fără a pierde nimic din spiritul ţăranului ardelean. O simplă ochire prin opera şi notele lui încredinţează că avea o cunoştinţă desăvârşită a literaturilor clasice, apoi a acelei italiene, de bună seamă a literaturilor germană, franceză, poate engleză (cita pe Milton şi pe istoricul Gibbon). Însă temeiul culturii lui îl formează clasicitatea şi literatura italiană, foarte la modă în acea vreme la Viena prin Metastasio (al cărui Temistocle *începuse a-l traduce), Casti şi Lorenzo da Ponte. Budai e singurul dintre latinişti care se dedică frivolităţilor artei. Totuşi un morman de pagini manuscrise ni-l arată ca un foarte erudit avocat, împreună cu ardelenii săi şi pe urmele lui Cantemir, al continuităţii şi romanităţii noastre. Titlul operelor pe care avea de gând să le alcătuiască rămâne incert. [...]*

Ideia de a compune acea „jucăreauă", intitulată Ţiganiada*, în scopul de „a forma şi introduce un gust nou de poezie românească", îi vine lui Budai, precum mărturiseşte, din lectura poemelor eroi-comice, a* Batracomiomahiei *omerice, a „vedrei răpite" (*La secchia rapita*) de Tassoni. Din scriere se vede că folosea pe* Don Quijote *al lui Cervantes. Cita şi* Gli animali parlanti *de abatele Casti, apărut în 1802, dar mai puţin utilizat. De fapt* Ţiganiada *e o sinteză foarte personală de înrâuriri şi opera în total rămâne o creaţiune proprie. Desfăşurarea acţiunii e mai degrabă ariostescă, cu tonuri şi din Merlin Cocai, în vreme ce lupta finală între ţigani e tassoniană. Sunt şi elemente danteşti, venite însă de-a dreptul din Virgiliu. Un Virgil travestit dădea de altfel în 1783 sub titlul de* Abenteuer des frommen Änneas *jezuitul Aloys Blumauer, librar, cenzor de cărţi şi profesor privat la Viena. Ideea de a ascunde satira împotriva contemporanilor sub numele unui popor exotic este tipică secolului lui Voltaire şi e de amintit că acelaşi Casti, citat de Budai, satirizase într-un* Poema tartaro *Curtea Caterinei II. Metoda travestirii trecuse şi în critică, la Giuseppe Baretti în a sa* Frusta letteraria.

Epistola închinătoare *din 18 martie 1812 dată „la piramidă în egipt“, unde Leonachi Dianeu pretinde că a trepădat apoi prin lume şi în campania din Egipt a rămas fără un picior, aminteşte direct* Frusta. *Poetul a evitat* ottava rima*, preferând o strofă mai simplă de şase versuri. [...]*

Ţiganiada *sau* Tabăra ţiganilor *a rămas în două redacţiuni. Cea mai veche cu data 1800, pusă de poet, este mai stufoasă şi e complicată printr-o acţiune parazitară prezentând isprăvile gen Don Quijote ale nemeşului Becicherec Iştoc din Uram Ilaza în căutarea dulcineei sale Anghelina. A doua redacţie cu data de 12 martie 1812 „suprimă această excelenţă“ şi este forma cea mai echilibrată şi mai artică a poemului.*

Vocaţia lui Budai-Deleanu nu este descriptivă şi sub acest raport suntem departe de fineţea de gravor a lui Cantemir. Nici o strofă nu are valoare vizuală şi nu alcătuieşte coloristic un tablou oricât de caricatural. Însă scriitorul are un adevărat geniu verbal şi catalogul numelor de ţigani e un grotesc de sonuri. [...]

Budai, ca ardelean, e în acea condiţie a intelectualului care nu cunoaşte oraşul, ale cărui rude sunt ţărăneşti. Latinistul a trebuit să facă sinteza între limba poporului şi acea a cărţii. Uneori, ferindu-se de graiul vulgar, a putut cădea în pedanterie; în cazul lui Budai, mai târziu al lui Slavici, efectul e dimpotrivă o mare senzaţie de coajă verde. Budai tratează cuvintele ca pe nişte făpturi moi şi le dă pe loc la rimă genul şi terminaţia trebuitoare. Aşa femela dracului se face dracă*, palatul se feminizează în* palată*, copacii în* copace*, ţiganii* visă*, se* cârmează*, locurile sunt* puste*, întâmplarea e* jeloasă*, soarta e* scârbeaţă*, boierii sunt plini de* bogătate*. Numai Eminescu mai târziu a siluit limba sau a scociorât forme cu atâta sistemă şi Budai îi este un mare înaintaş. De aceea opera lui Budai-Deleanu pare azi aşa de modernă şi hrănită cum e din tradiţia sătească, deşi începută înainte de 1800, lasă în urmă ca învechite atâtea lucruri dintre 1830-1850. [...]*

Ţiganiada *este de fapt un poem etnologic în care efectele sunt obţinute prin exces de documentaţie. Fanfaronada, poltroneria, milogeala, spiritul de hărmălaie şi orbească înfuriere sunt aspectele tribale tipice pe care poetul le-a condensat într-un limbaj de-o ţigănie maximă, sintetic totuşi şi cu mirosuri ardeleneşti. [...]*

Savoarea începe când ţiganii îşi formulează dialectal „idealul“ de naţie liberă [...].

Defilarea romilor decurge cu zgomote exotice, un adevărat muzeu fonetic. [...]

Eroii, lărmuitori, vorbesc mereu şi discursul, plictisitor în epopeea clasică, ia aci forme de comedie. Ţ iganii blestemă, se milogesc, se jură, îndeamnă.[...]

Mergerea lui Parpangel la iad şi rai e o îmbinare de vămi ale văzduhului din viaţa Sfântului Vasile cu privelişti de paese di Cuccanga, aduse umoristic la modul dantesc (sau poate numai virgilian) şi povestite ţigăneşte. Noul Aligheri are un „purtător“, o „povaţă“ şi întâlneşte (ca Enea pe Anchise) pe tată-său. Economia lumii eterne se exprimă cu imagini şi dialoguri dialectale. [...]

George CĂLINESCU, I.Budai-Deleanu *în* Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti. Fundaţia pentru literatură şi artă, 1941, p. 81—85.*

În concepţia lui Budai-Deleanu, alegoria acoperă adeseori şi alte figuri stilistice, printre care notăm personificarea. [...] Personificarea îl preocupă de altfel statornic, dar termenul potrivit nu-i vine decât rareori la îndemână: a obrăzui, a închipui, a personisi, a personifica. *[...]*

Dintre formele literare este amintit monologul, iar dintre genuri sunt amintite „izvodirile comiceşti“, al căror iniţiator trebuie socotit Homer cu a sa Batrahomiomahia*. Ele nu sunt altceva decât nişte alcătuiri „de râs“. Alături de scrierile comice şi înrudite cu acestea sunt cele satirice. Satira se împleteşte la fiecare pas în versurile* Ţiganiadei*, dar ea este atât de bine mascată, încât nu oricine o poate descoperi. [...] În afară de acestea comentariul aduce şi o definiţie a epitalamului, specie poetică cu care se ocupase pe vremuri şi Dimitrie Eustatievici. El nu este altceva decât o cântare de nuntă, asemenea aceleia pe care Mitrofan o născocise la nunta lui Parpangel. [...]*

Miraculosul deţine un loc important în Ţiganiada*; el deţine un loc tot atât de important în comentariul* Ţiganiadei*. Poetul este lămurit asupra miraculosului antic, care se prelungeşte în unele momente ale sale şi în poema lui. Ele nu depăşesc însă prin nimic şablonul consacrat de epica modernă, nici funcţiunea estetică pe care o îndeplinesc în general în opera de artă: Apollon, muzele, Pegasul, Parnasul, Venus, Amor — toţi îşi poartă pletele şi talentele în versurile lui Budai-Deleanu şi în comentariul acestora. Vrăjitoriile Brânduşei aduc aminte de Circe, călătoria lui Parpangel în Infern este descrisă după modelul lui Vergiliu, anumite credinţe sunt împrumutate din popor după exemplul lui Homer, iar sfaturile pe care sfinţii creştini le ţin în cer sunt imitate după sfaturile*

zeilor lui Homer, întrucât poetul, fiind creştin, „a pus la lucrare pe sfinţii creştineşti". [...]

Ţiganiada *este cu toate acestea un „product" nou. Dacă prin aspectul sub care poetul înfăţişează gloatele ţigăneşti ea se leagă de literatura populară, prin alte trăsături ale sale opera se fixează pe planuri opuse acesteia. În primul rând, prin genul cultivat: ea este o operă cu mult mai grea faţă de formele literare ale poporului. Cei care n-o înţelegeau — Cocon Idiotiseanu le exprimă opinia — îi regretau apariţia: „pagubă de hârtie. Mai bine era să cânte ca ţiganii noştri", adică „fără a să lăţi pe la haos şi urgii, sau nu ştiu ce ţări pustii!" În faţă avem opinia definitivă a comentariului: „Dar lasă frate nu critisi cele ce nu înţelegi, ca să nu te faci de râs, că aşa judecând ca tine trebuie să defăimăm toţi poeticii şi să cântăm pururea* frunză verde".

Limba poetică a lui Budai-Deleanu este rezultatul unei operaţiuni raţionale şi principiul ce stă la baza alcătuirii sale este acela al expresivităţii. Condus de această cerinţă în primul rând, poetul recurge nu numai la limba comună, ci şi la forme regionale sau dialectale, la cuvinte rar întrebuinţate şi la arhaisme. [...]

Limba literară a lui Budai-Deleanu se întemeiază în acelaşi timp pe neologism. Şcoala ardeleană a fost prin definiţie neologică, dar prin formaţia lor spirituală scriitorii încadraţi curentului erau înclinaţi către neologismul de origine latină sau italiană. Aceasta este poziţia lui George Ţincai şi, mai cu seamă, a lui Petru Maior. [...]

Ca teoritician al literaturii poetul român nu este un inovator. Atenţia pe care el o acordă marilor modele, atât moderne cât şi antice, ca şi distincţia pe care o stabileşte între genurile mari şi cele minore, sunt note caracteristice concepţiei literare a clasicismului. Acelaşi lucru se poate spune şi în legătură cu ideile sale despre stil, despre regulile şi maşinile poetice. [...]

Clasicismul lui Budai-Deleanu nu este cu toate acestea nici clasicismul antic nici acela al Marelui Secol francez. [...] Dacă în domeniul propriu al teoriei literaturii poetul nu este un inovator, un inovator este el în indicarea căilor pe care trebuia să se dezvolte limba literară.

Dumitru POPOVICI, Doctrina literară a „Ţiganiadei" lui Ion Budai-Deleanu*, în* „Studii literare". *Cluj, IV, 1948, p. 83—118.*

Ţiganiada *satirizează pe cale alegorică orânduirea feudală şi instituţiile acesteia. [...]*

„Muza cârtitoare“ a poetului este glasul de protest al maselor subjugate. [...] Budai-Deleanu a fost silit de împrejurări să dea un caracter aluziv operei sale deoarece satira nu putea fi directă. Tot din această pricină şi-a ascuns şi numele sub anagrama Leonachi Dianeu.

Trebuie să subliniem însă un lucru pe care-l socotim deosebit de important pentru o justă interpretare a poemei: în Ţiganiada *alegoria nu e totală. Există, adică, în cuprinsul operei şi elemente independente, fără corespondenţe sub unghi alegoric, alcătuind momente lipsite de intenţii satirice (episodul cu năvala porcilor sălbatici, lupta ţiganilor cu cireada de boi etc.). Pe de altă parte, acelaşi element de alegorie nu are totdeauna o singură semnificaţie reală, care să fie mereu aceeaşi de-a lungul operei. Din acest punct de vedere este edificator sensul alegoric multiplu dat ţiganilor în operă. [...]*

Iată o serie de mărturii ale autorului, care duc la concluzia că, alegoric, ţiganii reprezintă în primul rând pe români. De altfel şi din operă reiese că acesta este sensul major al interpretării date ţiganilor.

Alteori, prin ţigani se înţeleg toţi cei nevoiaşi şi asupriţi, toţi cei ce îndură prigoniri [...].

În sfârşit, în alte împrejurări ţiganii nu capătă sens alegoric, încât ei nu mai reprezintă pe români sau pe altcineva. Cititorul atent al operei va observa însă că de-a lungul poemei, ţiganii reprezintă în general un element ce efectuează sau mijloceşte poetului critica la adresa orânduirii existente.

Un element important care subliniază şi accentuează totodată critica socială şi satira usturătoare îl constituie bogatele „însămnări şi luări aminte critice, filosofice, istorice, filologice şi gramatice“. Ele atrag atenţia asupra unor pasaje care se pretează la bogate corespondenţe, aduc alegoria la realitate sau îngroaşă liniile satirei atunci când aceasta se prezintă mai voalat şi astfel ar risca să nu fie sesizată şi reţinută.

Ţiganiada cuprinde însă şi un protest mai direct, care în cele din urmă se concretizează în îndemnul la luptă. [...].

Toate acestea ne duc în mod firesc la concluzia că Ion Budai-Deleanu este întâiul nostru mare scriitor care prin scrisul său îmbărbătează poporul la luptă împotriva tiraniei, fiind însufleţit de un cald patriotism.

Ion OANĂ, Studiu introductiv *la I.Budai-Deleanu:* Ţiganiada. *Ediţie îngrijită de J.Byck, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1953, p. 19—21 şi 23—29.*

Dar pentru a vedea diferitele direcţii care domină limba literară română, aşa cum este transmisă secolului al XIX-lea, un document lingvistic de cea mai mare însemnătate este Ţiganiada *lui I. Budai-Deleanu, care datează tocmai de la limita celor două secole, din 1800.*

Evident, ca ardelean, Budai-Deleanu aparţine unui cerc de cultură mai înaintat decât acela din principate, căci aici dăduse roade influenţa latină, veche de aproape o sută de ani în acest moment şi, în general, atingerea cu cultura apuseană era mai întinsă aici. Budai-Deleanu dispune de întreaga terminologie politică. În interesantul Cântec al X-lea, unde se discută avantajele diferitelor regimuri politice, Budai-Deleanu vorbeşte despre monarhie*,* democraţie*,* aristocraţie*,* republică*,* dictator*,* consul*,* soţietate*,* anarhie*,* pragmatice *(canoane pragmatice). Uneori, din aceste cuvinte, el derivă adjective, cu un sufix mult întrebuinţat în epocă:* monarhicesc*, aristocraticesc. Neologismele de provenienţă apuseană nu sunt rare la Budai-Deleanu. [...] Budai-Deleanu introduce astfel multe cuvinte neologistice, mai ales din izvorul apusean, puţin folosit în acel moment în principate, şi din cel grec şi turc, mult întrebuinţate dincoace de munţi. Dar cu toată această deschidere a sa către toate înrâuririle care puteau îmbogăţi tezaurul său naţional şi terminologic, limba sa se alimentează în special din limba poporului. [...] Scriitorul este conştient deci de principiul diferenţierei stilistice a limbii folosite într-o operă literară. Limba este, pentru el, un mijloc al caracterizării artistice şi se distinge, în întrebuinţarea pe care i-o dă, printr-o supleţe deosebită.* Ţiganiada *devine astfel o oglindă a tuturor posibilităţilor graiului nostru la sfârşitul secolului al XVIII-lea. [...] Opera lui Budai-Deleanu este astfel unul din documentele cele mai expresive pentru cunoaşterea stadiului pe care îl atinsese limba literară română în momentul în care atinge pragul veacului nou.*

Tudor VIANU, Din problemele limbii literare române a secolului al XIX-lea*, în vol.* Probleme de stil şi artă literară*, Bucureşti, 1955, p. 181—183.*

Pornind de la aceleaşi mari premise de ordin social şi ideologic, crescut în aceeaşi ambianţă de prozelitism naţional, Budai-Deleanu vădeşte neîndoielnic şi alte particularităţi. Gândirea sa e în cea mai largă măsură emancipată de teologie. Fără respecte pentru dogme şi chiar ireverenţios faţă de autoritatea nedemonstrată a credinţei, aruncând o privire ironică şi lucidă dincolo de

aparenţele solemne şi sacerdotale, ce învăluie activitatea bisericii, Budai-Deleanu ca un veritabil filosof al secolului al XVIII-lea, fără a merge până la ruinarea completă a bazelor religiei, le subminează totuşi şi, în orice caz, dezumflă de orice prezumţie sacră pe reprezentanţii tereştri ai divinităţii, începând cu papa de la Roma şi patriarhul din Bizanţ. Faţă de puritanismul moral al unui Ţincai ori Micu, a căror viaţă seamănă cu o asceză, reînnodată în fiece dimineaţă cu o nouă fervoare, Budai-Deleanu face figura unui om de Renaştere. Morala lui se întemeiază pe împlinirea cerinţelor naturii, e telurică şi profană. El nu are falsa pudoare de a ocoli numele unor acte pe care toată lumea le săvârşeşte, deşi rostirea lor în saloane atrage oprobriu. La el există primejdia alunecării nu spre reţinere şi austeritate, ci spre trivialitate şi biologism, aşa cum stau lucrurile şi cu Boccaccio sau Rabelais. […]

În orice caz, e cert că Budai-Deleanu a exprimat în opera sa literară, în toată plenitudinea şi ca nimeni altul dintre tovarăşii săi de drum, autenticitatea sufletului popular, simţirea netravestită, setea de viaţă şi de bucurie pământească a poporului. Farmecul mare al Ţiganiadei *stă într-o fericită şi rară conjuncţie: luministul cu vederi înaintate, eruditul cu largă informaţie se contopesc cu ţăranul robust, mintos, jovial, în care s-a adunat toată sarea pământului.*

În genere, folclorul dovedeşte, la noi ca şi aiurea, că sufletul popular e naturist, adică aderent la cerinţele fireşti ale vieţii, că el nu introduce intermedii între reprezentarea dorinţelor fizice şi satisfacerea lor, că purcede direct spre împlinirea destinului biologic al fiinţei. Acest caracter teluric, pe care unul din primii comentatori ai scriitorului şi-a luat libertatea să-l numească „pământenie", impregnează de la un capăt la altul Ţiganiada. *Îl găsim manifestându-se puternic în modul de tratare a iubirii. E evident prin ipoteză că puţine teme pot descoperi, mai limpede decât aceasta, articulaţiile laice şi gusturile profane ale autorului. În seria imensă a atitudinilor posibile, care încep de la preferinţa pentru substructura instinctuală a iubirii şi merg până la eflorescenţa sentimentului purificat de orice ispită carnală, Budai-Deleanu se plasează undeva, mai aproape de pământ decât de cer, într-o zonă a materialităţii fără complicaţii, pe lângă Boccaccio şi la distanţă de Petrarca. Chipul său specific de a vedea lucrurile se vădeşte prin confruntarea cu contemporanul din Ţara Românească, Alecu Văcărescu. Clasa socială şi modul de viaţă diferenţiază în mod radical optica acestor doi scriitori, care probabil că întârziaseră totuşi multe nopţi, fără să ştie unul de altul, de paginile aceloraşi cărţi.*

Sub raportul intenţiilor estetice ale lui Budai-Deleanu, nucleul generator al Ţiganiadei *îl constitue ambiţia de a imita modelele clasice ale genului. Probele sunt numeroase şi greutatea e numai de a alege din nenumăratele declaraţii ale scriitorului.[...]*

Ţiganiada *este o insurecţie — poate cea dintâi la noi — împotriva clasicismului, cu tot ce acesta presupune în ordine filosofică şi artistică. Protestul social, umanismul luminist, poporaneitatea şi mesajul patriotic ce caracterizează* Ţiganiada *nu se puteau exterioriza într-o formă osificată, strânsă în chingile regulilor, modelată după prototipuri celebre, dar necorespunzătoare realităţii locului şi momentului istoric. Conţinutul nou şi bogat al operei pretindea o expresie adecvată, gândirea o înşurubare organică în materialitatea limbajului, încât să nu putem şti niciodată unde încetează ideea şi începe, propriu vorbind, învelişul ei sensibil. Aşa s-a şi întâmplat. Sub tiparele de suprafaţă ale vechilor dogme, circulă prin* Ţiganiada *seva viguroasă a unei arte a adevărului concret. [...] Prin subiect şi concepţie,* Ţiganiada *evadează din clasicismul decadent: e o operă sinceră. [...]* Ţiganiada *e o operă de luptător: textul şi comentariul se ajută reciproc şi ţintesc deopotrivă în duşman. [...] Apelând la modelul clasic, Budai-Deleanu manifestă în fond o deplină independenţă; e semnul unor condiţii specifice care au participat la zămislirea operei sale şi al unei personalităţi care evadează din sisteme.*

Paul CORNEA, I.Budai-Deleanu — un scriitor de renaştere timpurie într-o renaştere întîrziată*, în vol.* Studii de literatură română modernă*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1962, p. 20—22, 40—41, 56, 57—62, 63, 64—65, 67—68, 73—75.*

Nu invenţia epică sau acţiunea (cunoscută de mai înainte) interesează la Budai-Deleanu, cât viziunea sa satiric caricaturală, enorma jovialitate, verva parodistică inepuizabilă, formidabila ironie, în fine capacitatea maximă de a zugrăvi autentic realitatea sub aparenţele cele mai bufone şi de a propune idei pe calea bunei dispoziţii continui. [...]

Veritabila creaţie a lui Budai-Deleanu nu trebuie căutată în direcţia tipurilor individuale. La fel cu scriitorii ardeleni de mai târziu, ca de pildă Rebreanu, Budai e în schimb un excelent observator şi pictor al aglomerărilor umane, al maselor văzute sub aspect colectiv, deci cu atât mai mult al ţiganilor, caracterizaţi printr-o existenţă tribală, gregară. [...]

Dar să nu se creadă că locvacitatea lui Budai-Deleanu şi a eroilor săi s-ar exercita în gol. Dimpotrivă, rareori elocvenţa a servit mai bine ca vehicul al ideilor, rareori s-a exprimat cu mai multă concreteţă un conţinut ideologic ca în Ţiganiada.

Alexandru PIRU, Introducere la I.Budai-Deleanu: Opere*, 1. Ediţie critică de Florea Fugariu. Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. V, XXII-XXIII, XXV, XXVIII—XXXI.*

Având, neîndoielnic, mari calităţi de prozator, alcătuind istorisirea ca o vastă mişcare epopeică, adesea frântă, creând impresia de unitate globală printr-o subtilă artă a fragmentului, Budai-Deleanu făureşte un monument bizar prin caracterul oarecum inform al construcţiei, care sfidează anatomia clasică a poemului conceput de poeticile antice, o operă de o remarcabilă modernitate şi zidită cu un indiscutabil geniu baroc. [...]

Îndeobşte însă, Budai-Deleanu e un temperament ironic, fantezia sa iscând întruchipări din smârcuri groteşti. [...]

Înaintea lui Ion Creangă, în literatura noastră, Budai-Deleanu posedă în cel mai înalt grad geniu lingvistic ţărănesc, dorul de a include în exprimarea curentă proverbul potrivit, perfect integrat contextului. [...] Fantezia şi simţul excepţional al limbii uimesc la tot pasul în Ţiganiada*, ivind formulări de mare originalitate şi expresivitate. [...] Se ştie că Eminescu nu citise* Ţiganiada*. Există însă unele formulări şi imagini ale lui Budai-Deleanu în care Eminescu e prefigurat. Acele „cuvinte goale ce din coadă au să sune" din* Criticilor mei *sunt cu ostentaţie obiect de dispreţ în* Ţiganiada*: „nu dă-a voastre goale cuvinte"; „cu vorbe goale nu să pot ucide-atâţi" etc.*

Iată: „Craii şi miniştrii având sete
De-argint aţâţă războaie crunte"...

iar la Eminescu: „A statelor greoaie cară trebuiesc împinse
Şi trebuiesc luptate războaiele aprinse"...
(Împărat şi proletar)

Invocaţica către Ţepeş, din finalul Scrisorii a III-a*, fusese rostită, cu mult înainte, de Budai-Deleanu. Lucrând în spiritul evoluţiei poeziei şi limbii noastre, încadrat în ritmurile ei adânci, Budai-Deleanu dialoghează prin timp cu Eminescu, mai ales cu cel din satire.*

Mircea VAIDA, Estetica Ţiganiadei*, în vol.* Ion Budai-Deleanu*, Bucureşti, Editura Albatros, colecţia „Monografii", 1977, p. 87—88, 93, 97, 100, 115, 116—118, 127—128, 132, 141—143.*